

ШЕСТИ ФОРУМ „БЪЛГАРСКА ГРАМАТИКА“

БОРИСЛАВ ПОПОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
meristaf@abv.bg

СВЕТЛА КОЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
svetla@dcl.bas.bg

През 2019 година Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при Българската академия на науките за шести пореден път беше домакин на Форума „Българска граматика“. По традиция Форумът се организира съвместно с някой от водещите университети в България, където се провеждат езиковедски изследвания. През 2019 година това беше Югозападният университет „Неофит Рилски“.

Форумът се състоя на 17 октомври 2019 г. (четвъртък) в зала „Акад. Александър Теодоров-Балан“ на Института за български език (бул. „Шипченски проход“ 52). Предизвикателната и интересна тема *Грамматичните системи в синхрония и диахрония* беше предложена от езиковедите от Югозападния университет „Неофит Рилски“. Научното събитие предизвика сериозен интерес и събра над 100 езиковеди от цялата страна.

На Форума през 2019 година бяха разгледани проблеми, обхващащи широк спектър в сферата на българската граматика. Това предостави възможност да бъдат засегнати както по-глобални въпроси, отнасящи се до общите явления и модели в граматичните системи, езиковата типология, отношенията и съпоставките между различни системи, така и по-конкретни теми, свързани с процесите и явленията вътре в самите системи. Представените доклади се основаваха на различни теоретични методи и подходи, а системите бяха разгледани както в синхронен, така и в диахронен план. Дискусията беше съсредоточена около следните основни въпроси:

- Какви зависимости се наблюдават между граматичните системи?
- Кои начини са подходящи за моделиране на граматичните системи?

Форумът „Българска граматика“ традиционно се състои от две части: пленарно заседание (сутринта) и представяне на разнообразни изследвания, свързани със зададената тема (след обяд). И двете части са съпроводени с дискусии, които представляват една от привлекателните страни на научната проява.

Водещият на пленарното заседание, доц. д-р Борислав Попов от Югозападния университет „Неофит Рилски“, най-напред даде думата на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. В първата част на своя доклад *Зависимост и йерархия между граматичните системи* лекторът представи подробен преглед на типологичните наблюдения на А. Айхенвалд и Р. М. У. Диксън за зависимостите между осем граматични системи (полярност, време, аспект, евиденциалност, лице, референтна класификация, число, падеж) в множество различни езици. Във втората част, чрез въведената от Айхенвалд и Диксън формула за отношението на зависимост между X и Y, т.е. $X > Y$, бяха изследвани зависимостите и йерархията на три граматични системи на имената (дефинитност, число и род) и на три граматични системи на глаголите (евиденциалност, време и аспект) в българския език.

Пленарният доклад на проф. д.ф.н. Стефана Димитрова от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ беше посветен на *Разбирането за категория като важен фактор за развитието на лингвистичните парадигми*. Като отправна точка в изложението беше поставена идеята за езиковите категории. Авторката формулира идеята не само да се прави описание на езиковите категории или да се търси как са възникнали, но и да се научи какво ни говорят те за естеството на разума. Според нея не може да бъде окончателно изучено явление, което е в движение, а в диахронен план рефлектира разнопосочно. Затова е необходимо да се преосмислят традиционните концепции, според които всички категории в ума трябва да съответстват на реалните категории в света.

Лекторът на третия пленарен доклад, доц. д-р Борислав Попов от Югозападния университет „Неофит Рилски“, в изложението си на тема *Триелементен структурен модел в индоевропейските граматични системи като проекция на митологичните представи и на човешкото познание за света (по отношение и на старобългарския език)* представи на слушателите част от своята теория за триелементните структури. В него той показва и мотивира съответствията на някои основни индоевропейски триелементни морфологични системи (време, лице, наклонение, род и число) с някои триади в митологичните системи и в системите на човешкото познание за света. Установените в изследването съответствия, които са резултат от дълбокото взаимодействие и взаимното влияние между езика, митологията и човешкото познание, свързани помежду си чрез взаимнопораждащи се струк

тури, бяха обяснени от автора със заложения в тях общ триелементен архетипен модел.

В пленарния си доклад *Характер и някои резултати от взаимодействието на лексикалните и граматичните системи на езиците от Балканския езиков съюз с османски турски* проф. д.ф.н. Максим Стаменов от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ разгледа възможността заеманата от османския турски неизменяема лексика в балканските езици да е повлияла на промените в граматичния им строй в определена посока през последните 6 века от съвместното съществуване на тези езици. Начинът на функциониране на неизменяемите турцизми бе анализиран от лектора въз основа на две хипотези – за „лексикалното разнообразие“ на Бенц и за „плитката обработка на синтактична информация“ на Класен и Фелзер, като беше отбелязано, че възможностите за редовно включване на тези заемки в структурата на изречението спомагат за разгръщането на определени тенденции към аналитизъм в балканските езици.

Авторът на петия пленарен доклад, проф. д-р Лилия Илиева от Югозападния университет „Неофит Рилски“, запозна присъстващите с изследването си на тема *Българската граматика през ситото на книжовния език и Европейският езиков съюз (SAE)*. В изложението си тя разгледа адекватността и евристичните възможности за изучаване на българската граматика чрез три езикови хипотези: за Балканския езиков съюз; за Евразийския езиков съюз; за Европейския езиков съюз. В анализите си изследователката достигна до извода, че теориите за езиковите съюзи са възникнали във връзка с определени културни нагласи и политически възгледи, а не са чисто езикови. Следователно принадлежността на даден език към някой езиков съюз не може да се смята за негова основна характеристика, каквато е например генетичната принадлежност на езика.

Пленарната сесия беше последвана от оживена дискусия, в която взеха участие проф. д.ф.н. Руселина Ницолова, чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров, проф. д.ф.н. Петя Асенова, доц. д-р Христо Стаменов, доц. д-р Петя Бъркалова, доц. д-р Борислав Попов и др.

Научните сесии след обяд бяха водени от проф. д-р Светла Коева. Проф. д-р Красимира Алексова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ представи доклада си *Типология на взаимоотношенията между граматическите категории в българския език*. Авторката предложи класификация на типовете взаимоотношения между граматическите категории в българския език. В теоретичната основа на изследването стои виждането, че междукатегориалните връзки представляват взаимоотношения между семантичните признаци, изграждащи значенията на грамемите в плана на съдържанието. При класификацията на типовете междукатегориални взаимоотношения са използвани критериите: липса/наличие на нетривиално комбиниране на признаците на грамемите от различни граматически категории и липса/наличие на формална промяна в една от катего-

риите. А въз основа на тези критерии се разграничават *невзаимозависимост* : *взаимозависимост*.

В доклада си *Някои начини за изразяване на абсолютната превъзходна степен в българските интернет форуми* доц. д-р Радослав Цонев от Югозападния университет „Неофит Рилски“ разгледа характерна особеност на интернет комуникацията – употребата на абсолютната превъзходна степен. Лекторът представи начините за изразяване на абсолютната превъзходна степен (по-висока от положителната, сравнителната и превъзходната) при комуникацията в интернет. Бяха засегнати и някои допълнителни проблеми, тематично свързани с целта на изследването: за относителната честота на употреба на едни модели спрямо други, за произхода на думите, с които се изразява абсолютната превъзходна степен, и др.

Д-р Енчо Тилев от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ представи своя доклад *Категориалните и некатегориалните значения като конституиращи елементи на езиковата система*, като си постави следните цели: да представи същността на категориалните и некатегориалните значения в граматиката, както и категориалните значения и проявите на некатегориалност при изменяемите части на речта в руски и български.

Изследването на гл. ас. д-р Биляна Тодорова от Югозападния университет „Неофит Рилски“ беше посветено на *Именната фраза от типа [n[n]] и конкуренцията с други синтактични конструкции в съвременната българска речева практика*. Авторката разгледа някои от причините за разпространението на конструкциите от две съществителни, от които първото е модификатор на второто, както и противоречивото им тълкуване в лингвистиката.

В доклада си *Акцентно изтъкване на членната морфема* доц. д-р Христо Стаменов от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ обърна внимание върху явление, което се наблюдава най-вече в публичната реч на образовани носители на българския език: акцентното изтъкване на определителния член в случаи, когато ударението не пада върху члена според правилата на българския език. Лекторът посочи, че изтъкнатото по този начин смислово съдържание е подсилен вариант на граматическото значение на определителния член и може да се перифразира като „тъкмо той/тя/то/те“, „тъкмо [на]него/нея/тях“.

Доц. д-р Петя Бъркалова от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ изнесе доклад на тема *От най-близкия род към видовата характеристика. Наблюдения над природата и дефинирането на изречението*, в който представи своите наблюдения за дефинирането на изречението като процес в граматическата литература от 1835 до 2000 година през призмата на класическото деление по род и вид.

Изследването *От машинен превод към формална граматика в България* на доц. д-р Цветомира Венкова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ беше посветено на връзката между появата на дисциплините *Формална граматика* и *Машинен превод* в България в периода 1960–1965 г. В доклада авторката разкри как водещите идеи на машинния превод мотивират първите генеративни граматики в контекста на межкултурния пренос, като беше представен официално зададеният „цялостен фронт на математиката“ в България от 1960 г., към който се приобщават машинният превод и формалната граматика.

В дискуссионните сесии взеха участие проф. д.ф.н. Стефана Димитрова, проф. д.ф.н. Руселина Ницолова, чл.-кор. проф. Стоян Буров, проф. д-р Светла Коева, доц. д-р Петя Бъркалова, доц д-р Катя Чаралозова и др.

На Форума имаше и сесия, посветена на 160-годишнината от рождението и 60-годишнината от кончината на акад. Ал. Теодоров-Балан. В нея бяха представени два доклада.

В доклада си *За Балан, за културата на речта и духа на езика* проф. д-р Йовка Тишева от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ разгледа някои аспекти от работата на Александър Теодоров-Балан, които не попадат в популярната представа за неговата филологическа дейност, но поради различни причини са все още слабо познати за филологическата общност. Тя представи идеите на Балан за връзката между езика и мисленето и между езика и обществото, за ролята на езиковата култура за развитие на личността и отговорността на учителите да възпитават езиковия усет и вкус към красотата на родната реч.

Доц. д-р Катя Чаралозова от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ в доклада си *Категорията определеност/неопределеност в „Нова българска граматика“ на Ал. Теодоров-Балан* запозна присъстващите с големите теоретични приноси на Ал. Теодоров-Балан при описанието на категорията *определеност/неопределеност* в неговата „Нова българска граматика“ (1940 г.). Най-важният от тях е представянето на категорията като съставена от две грамемии със значение *определено* и *неопределено*, като неопределените форми при известни условия могат да имат и определително значение.

В Приложението на сп. „Български език“ през 2020 г. читателите ще имат възможност да се запознаят с всички представени по-горе доклади, както и с докладите, приети за участие във Форума, които по обективни причини не бяха изнесени. Това са докладът на проф. д-р Велка Попова от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ на тема *Грамматичната метаморфоза на българския детски език в зората на човешкия живот* и докладът на доц. д.ф.н. Ваня Зидарова от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на тема *Именната детерминация – морфологична традиция и семантико-прагматична интерпретация*.

Форумът беше закрит от проф. д-р Светла Коева от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, доц. д-р Борислав Попов от Югозападния университет „Неофит Рилски“ и чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Те съобщиха, че през октомври 2020 година ще се състои седмото издание на Форума „Българска граматика“ на тема *Иновационни процеси в граматиката на съвременния български език*, което ще се организира от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ и Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при Българската академия на науките.

✉ **ДОЦ. Д-Р БОРИСЛАВ ПОПОВ**
ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
ул. „ИВАН МИХАЙЛОВ“ 66, 2700 БЛАГОЕВГРАД, БЪЛГАРИЯ

✉ **ПРОФ. Д-Р СВЕТЛА КОЕВА**
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
БУЛ. „ШИПЧЕНСКИ ПРОХОД“ 52, БЛ. 17, 1113 СОФИЯ, БЪЛГАРИЯ

Публикувано: 5 юни 2020